

УДК 792.2.

КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК З ДІТЬМИ ТА ПІДЛІТКАМИ В ЧАСІ ВІЙНИ ТА ПРО ВІЙНУ.

Софія Роса-Лаврентій

Фокус дослідження на аналізі способів, пристосувань, які знаходить український театр ляльок для вибудовування комунікації з молодими глядачами у часі війни про війну. У дослідженні поставлено питання: чи бачить сучасний театр ляльок потребу в таких темах і якщо так, то чи потрібно вибудовувати подібну комунікацію саме з наймолодшою аудиторією. У ході дослідження виділено головні наративи війни у театральному мистецтві.

Ключові слова: Український театр ляльок, символ, травматизація, цінності, арт терапія, наратив війни, трагедія

Дослідження зосереджується на аналізі способів, пристосувань, які знаходить український театр ляльок для вибудовування комунікації з молодими глядачами у часі війни про війну. У дослідженні ставимо питання: чи бачить сучасний театр ляльок потребу в таких темах і якщо так, то чи потрібно вибудовувати подібну комунікацію саме з наймолодшою аудиторією. Яка роль театру у проговоренні-створенні наративів війни?

Аналізуючи творчість українських театрів ляльок з цієї перспективи, виокремлюємо кілька виразних напрямків, кожен з яких проілюструємо окремими прикладами.

Очевидно, що кожен окремий театр дає свою відповідь в залежності від дуже різних обставин – від конкретного географічного простору, де знаходиться театр, від своїх можливостей та власних етапів проходження цієї війни. У цьому огляді ми точно не претендуємо на вичерпний аналіз діяльності усіх театральних колективів, які працюють з дитячою та підлітковою аудиторією – радше вихопимо кілька прикладів з потоку подій.

Театр, який творить наратив війни як трагедії

Одним із яскравих прикладів проговорення теми війни та її наслідків стала вистава “Діти Ноя” Е. Шмідта у Львівському театрі “І люди, і ляльки” режисера Михайла Урицького. Вистава для глядачів після 12 років, тобто для підліткової аудиторії. Театр наважується почати розмову з молодими глядачами про війну, не романтизуючи її та не героїзуючи, а також про наслідок цієї війни – голокост. Крім того, вистава не йде шляхом “лякання” чи моралізаторства. Творцям вистави, завдяки виразним візуальним образам, “чистим” лаконічним лялькам-душам, вдається одночасно відсторонитись, наче підняти над трагедіями сучасників Другої світової війни і також наблизитись до усвідомлення цінності кожної людини, розуміння відповідальності перед тим, що залишимо після себе у цьому світі. Прем’єра вистави вийшла 2020 року, перед повномасштабною війною, але фактично апелює до досвіду українсько-російської війни, яка триває від 2014 року. Тож через метафори (ковчегу, саду), через ляльку як медіума між досвідами далеких і різних

покоління театр починає непросту розмову з молодими глядачами про проблеми та виклики, які приходять із війнами, про цінності, які ми плекаємо в собі.

Театр, який оберігає

Час після 24 лютого 2022 року став для українців новим шоком та зламом. У перші дні широкомасштабного вторгнення росіян, українські театри перестають працювати власне як театри, а перетворюються на шелтери, волонтерські центри, так само як простори музеїв, бібліотек, консерваторій. Всі попередні соціальні, мистецькі структури, включаючи театри, переформатовуються: одні працівники йдуть на фронт, інші – у територіальну оборону, хто залишається – розгортають волонтерські центри. Такі центри беруть на себе роль прихистку – надають першу необхідну допомогу українцям, які втікали від окупації, від близької лінії фронту, а це мільйони людей. Актори, режисери, сценографи – тепер позначені єдиним словом – волонтери, які прийняли на себе першу хвилю біженців, потраждалих у наслідок російських атак – і фізично (допомагаючи з їжею, ночівлею...), а також психологічно (акцептуючи, слухаючи, емпатуючи біль, страх, переживання). Майже кожен український театр пройшов цей етап прихистку. Багато митців, зокрема ділилися своїм досвідом проходження перших місяців, як періодом творчого психологічного “оніміння”. Були відчуття, що займатися театром, вони не можуть зараз і навряд чи колись зможуть знову.

У прифронтових містах, які надзвичайно сильно та часто потерпають від обстрілів, історія театрів подібна, але має свої особливості. Зокрема, у Харкові, де багатотисячне місто ховалося у тунелях метро, у цьому просторі жило також багато дітей. В певний момент у окремих акторів з’являється порив принести у цей холодний простір, пронизаний страхом та горем, трохи театру. Театру як переключення зі страшної реальності, як порятунку і для себе, і для глядачів. Справді шемкою є історія студентів-лялькарів Харківського національного університету мистецтв імені І. Котляревського та акторів Харківського академічного театру ляльок імені Віктора Афанасьєва, які одного дня вирішили перенести у простір метро одну зі своїх вистав для дітей. Це була казка “Цяточка” А. Шмідта (режисерка Оксана Дмитрієва, художниця – Наталя Денисова). Історію самі актори пригадують, як у певній мірі “дикий сюр”, коли вони в костюмах зайшли в метро і ошелешеним мешканцям простору оголосили, що гратимуть виставу для дітей. Проте, учасниками тоді були усі – і діти, і підлітки, і дорослі. Оксана Дмитрієва зізнається, що це були найнезвичніші гастролі їхнього театру, гастролі станціями харківського метро, переповненого людьми. Багато харків’ян тоді, визнавали, що вистави у метро на якість короткі миті повертали їх до такого нещодавнього, нормального життя, яке все ж тоді вже здавалося неабиякою розкішною, нагадували те життя, до якого так хочеться повернутися і за яке хочеться боротися. Вистави для дітей точно легше було впнути у підземне життя, аніж вистави для дорослої аудиторії, адже останні ще довго не дозволятимуть собі “розваг”. Також саме театрові ляльок, саме завдяки його формі, мобільності, специфіці роботи, з переключенням на предмет, вдалося створити атмосферу довіри, широкі розмови.

Певним феноменом стають особисті ініціативи окремих акторів. Зокрема, історія родини митців з Харкова Дарії Кушніренко – художниці та актрисі театру

ляльок та Павла Савельєва – актора театру ляльок. Ця родина зі своїми синами досі мешкають у Харкові, невпинно волонтерять, часто самі завозять гуманітарну допомогу у прифронтові села. Творити лялькових персонажів до уявної вистави-казки “Івасик-Телесик” Дарія Кушніренко почала перша. Вона згадує, що в певний момент, побачивши так багато дітей у цих сірих військових буднях, дітей, наче мишок, які тихо визирали з вікон хат, відчула потребу і власну внутрішню силу до розмови з ними через театр. Створена вистава-казка стала однією з наймобільніших, найгнучкіших їхніх вистав. Через народну казку зазвучала історія про небезпеку і порятунок, про любов і ніжність, яка з нами може залишитися назавжди. Були у виставі і гумор (про бойових гусей, які мусять охороняти повітряний простір над Україною), і ніжність (що втілювалася через сопілку мелодію материнської коліскової). Війна у руках мисткині матеріалізувалася у ляльці-Відьмі, яка за сюжетом української народної казки переслідувала головного героя – хлопчика Івасика, щоб його з’їсти. Відьма набула надзвичайно мілітаризованого вигляду – вона нагадувала сталевий танк з величезною пащекою, повною гострими зубами-іклами. Страшна, моторошна, загрозна, але одночасно, як виявилось, неповоротка і загальмована. Звичайно, маленький хлопчик не перемає її, але йому потрібно докласти всіх зусиль, щоб втекти від неї. Івасик втікає. Ключові акценти вистави, її основний посыл про те, що допомагає людині залишатися людиною, попри страх, у найжорстокіших обставинах. Мамина коліскова, мелодія сопілки – прості речі, які однак можуть засіяти зерна любові і проростати, давати сили, утверджувати внутрішню свободу, залишатися собою і не впускати хаос та жорстокість у своє серце. Через виразну, навіть візуальну різницю двох основних лялькових персонажів: Івасика – з дерев’яного брусочка (природного та наче теплого матеріалу) і Відьми – сталеві, гострої, ворожо-холодної, маленької глядачі точно розуміють, що ця історія про їхню реальність. Театр приходить розказати їм через казку про їхню силу, про велику любов дорослих до них, про те, що навіть страшні частини казки обов’язково змінюються щасливими поворотами сюжету і про те, що вони – діти, точно заслуговують на щастя. Віра у ці прості, а одночасно складні речі є важливою, почути це є важливим моментом у дійсності дітей, що живуть у війні.

Театр, який є голосом

Можемо сказати, що українському театрові ляльок вдається вибудувати свою розмову з дітьми в часі війни та про неї. Окремим викликом стала комунікація на тему війни із підлітками, тою особливою аудиторією, яка вже не діти, але ще й не дорослі. Як з ними розмовляти, як пояснювати те, що й самі дорослі не можуть акцентувати і усвідомити? Драматургиня Ніна Захоженко (Львів) спробувала дати голос цьому пласту нашого суспільства через драму “Я норм”. Кожен персонаж є збірним образом різних досвідів та обставин, у яких опинилися українські підлітки в умовах російської агресії.

Прем’єра вистави “Я норм” відбулась влітку 2022 року у Харківському академічному театрі ляльок імені Віктора Афанасьєва. Хоча вистава в просторі самого театру майже не відбувалась, натомість здебільшого у підвальних просторах різних локацій. Режисерка – Оксана Дмітрієва у виставі робить дуже виразним та багатofункціональним образ дерев’яних кубиків. Власне, це те пристосування, що

бере режисерка саме зі сфери театру анімації, театру ляльок. Цей образ пронизує усю виставу, він не одухотворюється, але є символом найціннішого, того що ми прагнемо залишити з собою назавжди. Ці кубики герої носять у рюкзаках, так званих “тривожних рюкзаках”, які радили мати при собі з усім найважливішим. Для українців – це дуже виразний і зчитуваний символ валізи-дому, куди треба було помістити весь свій дім, усе своє життя. Кубики – наче цеглини рідного дому. Крім того, впродовж сюжету, актори обігрують цей предмет: кубики стають останньою буханкою хліба, містом, яке відбудовується та розвалюється, уявними стінами-захистом, коктейлями Молотова... Дерев’яні кубики як прототип лялька, перша гра, щось таке справжнє матеріальне, що повертає до нормального життя, до глибинних цінностей. Образ влучний і одночасно простий та зрозумілий.

Вистава також унікальна тим, що розказана підліткам самими ж підлітками. Актори – студенти Харківського національного університету мистецтв імені І. Котляревського. Їм приблизно стільки ж років, що й персонажам драми, вони пройшли подібний досвід. Це їхній голос у цій реальності, який є почутим через театр.

Театр, який лікує

Власне, на сьогодні все частіше так званий “театр для дорослих” стає майданчиком для рефлексій досвіду війни. Оскільки досвід цей дуже травматичний, то і надзвичайно важливим є питання терапії, якою у вмілих руках фахівця може бути театральне мистецтво. Бачимо, як ця тенденція розвивається і в театрі для дітей та підлітків. Принаймні так виглядає проект “Monster opera” (на основі текстів В. Шекспіра) у виконанні дітей, батьки яких зараз на фронті. Це спроба дати голос дітям, дати їм можливість проговорити свій досвід за допомогою Шекспірівських персонажів, трансформувати свої травми через театральне мистецтво у позитивне русло, наскільки це можливо. Проект як арттерапевтичний веде британський композитор та педагог Найджел Осборн спільно зі студентами факультету культури і мистецтв Львівського національного університету імені Івана Франка та Харківського національного університету мистецтв імені Івана Котляревського. Відомо, що у виставі використовуватимуться великі ляльки-маріонетки (Руденко-Краєвська) Прем’єра запланована на літо 2023 року.

Тож театр продовжує свою розмову з дітьми та підлітками про війну, про їхні досвіди, бо ця історія триває...

Список літератури

1. Дмітрієва О. (2022) Як я зламала власні табу. Інтерв’ю Гарбузюк М. “*Proscenium*”. № 1-3 (62-64). С. 100.
2. Інтерв’ю з художницею, театральною актрисою Кушніренко Д. (2023) Архів авторів.
3. Костинюк Л. (2023) Роль театрального мистецтва у часі війни. “Zbruc”. 12.04. 2023 URL: <https://zbruc.eu/node/115133>
4. Урицький М. (2022) Театральне виробництво і війна: поєднати непоєднане. “*Proscenium*”. № 1-3 (62-64). С. 24-29.
5. Apczel O. (2023) „...pamiętam, że zapytano mnie o ukraiński teatr i o to, jak został zmieniony przez wojnę”. URL: [e-teatr. https://e-teatr.pl/pamietam-ze-zapytano-mnie-o-ukraiński-teatr-i-o-to-jak-zostal-zmieniony-przez-wojne-34581](https://e-teatr.pl/pamietam-ze-zapytano-mnie-o-ukraiński-teatr-i-o-to-jak-zostal-zmieniony-przez-wojne-34581)

Sofia Rosa-Lavrentii

COMMUNICATION OF THE UKRAINIAN PUPPET THEATRE WITH CHILDREN AND ADOLESCENTS DURING THE WAR AND ABOUT THE WAR

The research focuses on the analysis of methods and adaptations that the Ukrainian puppet theatre finds to build communication with young viewers in the time of war about war. In the article, we wondered: does the modern puppet theatre see the need for such topics and, if so, is it necessary to build such communication specifically with the youngest audience. What is the role of the theatre in speaking and creating narratives on the topics provoked by the war?

Analysing the creativity of Ukrainian puppet theatres from this perspective, we single out several distinct directions, each of which will be illustrated with separate examples.

Theatre that creates narratives provoked by war

In this direction, we record how Ukrainian puppet theatres build communication with teenage audiences on topics provoked by war: the Holocaust, violence, human dignity. How and when similar themes appear in Ukrainian puppet theatres since the beginning of the Ukrainian-Russian war in 2014. We also analyse how the form of the puppet theatre allows them to build this communication through transformations and symbols, avoiding additional traumatization of our sensitive audience and focusing on the expression of values. We analyse this line on the example of the work of the Lviv Theater "People and Dolls" "Noah's Children" by E. Schmidt directed by Mykhailo Urytskyi.

Theatre that protects

In this direction, we analyse the experience of Ukrainian puppet theatres after the full-scale invasion of russia in 2022, when Ukrainian theatres stop working as theatres, and turn into shelters, volunteer centres, as well as the spaces of museums, libraries, and conservatories. Almost every Ukrainian theater has passed this stage of shelter. Many artists, in particular, shared their experience of passing the first months, as a period of creative psychological "numbness", from which, however, they began to come out to their viewers. We analyse this experience using the example of the fairy-tale performance "Ivasyk Telesyk", which was created by a family of artists (Daria Kushnirenko and Pavel Saveliev) as a personal initiative.

The artists speak to the youngest viewers about the values of love, dignity, and freedom with the images of puppets Witch-War and Love-Song. Through a folk tale, through theatre puppets, a story about danger and rescue, about love and tenderness, which can stay with us forever, was heard.

Theatre that is a voice

Communication on the topic of war with teenagers, that special audience who are no longer children, but not yet adults, became a separate challenge.

It has become a real challenge for Ukrainian society to talk and communicate about war that sometimes even adults themselves cannot accept and realise? Playwright Nina Zahozhenko (Lviv) tried to give a voice to this stratum of our society through the drama "I'm Ok". Each character is a collective image of various experiences and circumstances in which Ukrainian teenagers found themselves in the conditions of russian aggression. The premiere of the play "I'm Ok" took place in the summer of 2022 at the Viktor Afanasyev Kharkiv Academic Puppet Theatre. The images-symbols from the puppet theatre become a successful tool through which the stories of the witnesses of the current war sound from the stage as hints, without excessive sensuality. At the same time, through these images, the puppet theatre speaks to teenagers about the values that we continue to preserve as a society and as individuals.

Theatre that heals

Actually, nowadays, the so-called "theater for adults" is increasingly becoming a platform for reflections on the war experience. Since this experience is very traumatic, the issue of therapy, which in the skilled hands of a specialist can be theatre art, is extremely important. We see how this trend is developing in the theatre for children and teenagers. At least this is how the project "Monster opera" (based on the texts of W. Shakespeare) looks, performed by children whose parents are currently at

the front. It is an attempt to give a voice to children, to give them the opportunity to speak about their experiences with the help of Shakespeare's characters, to transform their traumas through theatrical art in a positive way, as much as possible. The art therapy project is led by the British composer and teacher Nigel Osborne together with students of the Faculty of Culture and Arts of the Ivan Franko National University of Lviv. It is known that the performance will use large marionette dolls (Rudenko-Kraevska). The premiere is planned for the summer of 2023 and in this work we see the continuation of our research.

Keywords: Ukrainian puppet theatre, themes provoked by war, transformation, symbol, traumatization, values, art therapy.

References

1. Dmitrieva O. (2022) «How I broke my own taboos. Interview with M. Garbuzyuk»/ *Proscenium*. No. 1-3 (62-64). P. 100.
2. Interview with the artist, theater actress Kushnirenko D. (2023) Authors' archive.
3. Kostinyuk L. (2023) «The role of theatrical art in wartime»/ *Zbruc*. <https://zbruc.eu/node/115133>
4. Urytskyi M. (2022) «Theatrical production and war: combining the incompatible»/ *Proscenium*. No. 1-3 (62-64). WITH. 24-29.
5. Apcel O. (2023). E-theater. <https://e-teatr.pl/pamietam-ze-zapytano-mnie-o-ukrainski-teatr-i-o-to-jak-zostal-zmieniony-przez-wojne-34581>

Стаття надійшла до редакції 9 травня 2023